

**Alenka Šelih/Aleša Zaršnik, Crime and Transition in Central and Eastern Europe / Kriminalitet i tranzicija u središnjoj i istočnoj Europi, Springer, 2012.**

Pod uredničkim vodstvom prof. dr. sc. Alenke Šelih i doc. dr. sc. Aleša Zaršnik, u 2012. godini izašla je znanstvena studija „Crime and Transition in Central and Eastern Europe / Kriminalitet i tranzicija u središnjoj i istočnoj Europi“ u izdanju izdavačke kuće Springer. Studija predstavlja značajan iskorak u kriminološkoj razradi kriminaliteta i kontroli kriminaliteta u europskim državama mladih demokracija budući da kritički preispituje naracijske postavke kako je kriminalitet u tranzicijskom razdoblju posljedica „mladosti“ i „nezrelosti“ političkih institucija u državama središnje i istočne Europe, odnosno cijena koju je potrebno platiti kako bi se iz socijalizma zakoračilo u liberalni demokratski poredak. U nekoliko radova iz znanstvene studije pokazalo se kako se dvadeset godina nakon pada berlinskog zida grubo krše ista ona prava i slobode zbog čije je uspostave rušen socijalistički poredak u državama bivših totalitarnih režima. Dok se granice zemalja iz regije militariziraju i zatvaraju, u njihovoj unutrašnjosti došlo je do prave evazije prava na privatnost građana postavljanjem nadzornih uređaja na

ulicama i drugim javnim površinama. Spas u otklanjanju društvenih problema i boljki sve se više vidi u politici strogog kažnjavanja i borbi protiv neprijatelja. Prednost je dana kontroli kriminaliteta nad priznanjem ljudskih prava i postupanjem u skladu s pravom. Ispostavilo se kako su tranzicijske promjene donesene u represivnim penalnim politikama. Izdanje „Kriminalitet i tranzicija u središnjoj i istočnoj Europi“ upravo rasvjetljava istaknute kriminološke okolnosti i pokazuje kako postoje velike sličnosti između kriminaliteta i odgovora na kriminalitet u zemljama zapadne i istočne Europe i kako je postalo nadasve upitno pridržavati se ove podjele.

Osim rušenja granica podjela kriminaliteta na kriminalitet Zapada i Istoka, veliki doprinos ove studije leži u postavljanju pregleda vodećih problema vezanih uz kriminalitet i politike njegova rješavanja u središnjoj i istočnoj europskoj regiji u zadnjih dvadeset godina. Studija daje izbalansiran uvid u predmetnu problematiku i širi granice spoznaja o istome primjenom komparativnog pristupa. Isto tako studija rasvjetljava kriminološku pozadinu nastanka činjenja kaznenih djela

u uvjetima dubokih društvenih previranja, rušenja društvenih i političkih struktura, socioloških preobražaja i u ratnim uvjetima. U ovom iznimnom izdanju ispričali su priču o kriminalitetu i njegovom suzbijanju vodeći kriminolozi iz regije i ukazano je u kome dijelu i iz kojih razloga se njihovo viđenje razlikuje od, do sada fragmentarno provedenih istraživanja kriminaliteta u središnjoj i istočnoj Europi kolega iz drugih zemalja.

U znanstvenoj studiji objavljeno je deset znanstvenih radova koji se bave različitim problemima, pa tako promjenama u kriminalitetu, politikom i medijima kao posebno važnim elementima kontrole kriminaliteta, društvenom percepcijom kriminaliteta te nadzorom i politikom kažnjavanja. Posebna pozornost posvećena je različitim tipovima kaznenih djela koja su buknuła u razdoblju tranzicije (gospodarskom i organiziranom kriminalitetu, korupciji, trgovini ljudima i maloljetničkoj delinkvenciji) te teorijskim konceptima o značenju tranzicije u politici i filozofiji. Istraživanja su vođena na makro i mikro razini na način da se prvo općenito analizira zasebno, izdvojeno kazneno djelo ili problem iz sfere kontrole kriminaliteta u regiji te potom primjeni dubinska analiza u pojedinoj državi. Na takav način došlo se do pouzdanijih znanstvenih zaključaka budući da se osigurao širi i dublji uvid u predmet

analize. U znanstvenoj studiji uvršteno je i posebno komparativno poglavlje koje je isključivo posvećeno problemima vezanim uz kriminalitet u državama središnje i istočne europske regije.

U radu pod naslovom „Kriminalitet i kontrola kriminaliteta u tranzicijskim zemljama“ autorica Alenka Šelih objašnjava kako je dvadeseto stoljeće vrijeme nastanka nekoliko tranzicija. Prve tranzicije uslijedile su nakon Prvog i Drugog svjetskog rata te šezdesetih i sedamdesetih godina u Grčkoj, Španjolskoj i Portugalu. No niti jedna od ovih tranzicija nije toliko dubinski zatresla postojeće društvene strukture koliko tranzicija iz socijalističkog ka kapitalističkom društvenom uređenju nakon 1989. godine. Autorica postavlja promjene u razdoblju tranzicije u izravnu vezu s kriminalitetom, kriminalnom politikom i kontrolom kriminaliteta i pri tom naglašava političke promjene, društvene posljedice koje su zadesile stanovništvo kao neminovan slijed odvijanja tranzicije i ulogu političara i medija. U zasebnom dijelu rada, Šelih predstavlja pravni okvir kojim su redefinirana kaznena djela i kazneni postupci i uvedene nove strukture u kaznenopravne sustave. Dan je i statistički prikaz kretanja pokazatelja najčešćih kaznenih djela u zemljama regije i ponuđena teorijska objašnjenja o problemima kriminaliteta.

U radu „Političari, mediji i percepcije kriminaliteta društva“, Anna Kossowska s grupom autora objašnjava tri nova fenomena povezana s kriminalnom politikom u središnjim i istočnoeuropskim zemljama, strah od kriminaliteta, kriminalna politika kao političko pitanje i utjecaj medija na poimanje javnosti. Nakon preokreta koji je uslijedio u razdoblju 1989. godine, institucionaliziranje slobode govora dovelo je do privatizacije medija koji su ubrzo otkrili kako izvještavati o kriminalitetu snažno privlači pozornost javnosti. Na primjeru Poljske, autori pokazuju kako su uskoro sve stranke prihvatile istaknute spoznaje i u svoje programe obvezatno uvrstile borbu protiv kriminaliteta. Mediji su tako dobili snažan utjecaj u oblikovanju antikriminalne politike, a posebice stajališta javnosti i strahu od kriminaliteta. Istaknuta zakonitost o povezanosti tri spomenuta fenomena prisutna je i u zemljama stare i nove demokracije na europskom kontinentu.

U trećem dijelu rada Završnik preispituje ulogu novih tehnologija u post-socijalističkom razdoblju europskih zemalja. Nadzorne tehnologije smatraju se sredstvima ostvarivanja određenih politika i njihova preobrazba podudara se s društvenim, političkim, ekonomskim i kulturnim promjenama u regiji. Primjerice, privatizacija i denacionalizacija društvenog

vlasništva, prijelaz na slobodno tržište i kapitalističku ekonomiju i EU integracija posebno su povezane s razvojem nadzornih tehnologija. U radu se također daje kratak povijesni prikaz nadziranja u regiji i podsjeća kako je u vrijeme socijalizma policija imala ulogu od presudne važnosti u nadziranju u ime zaštite državne sigurnosti i posebice u balkanskom ratu. Ukazujući kako su mnogobrojne multidisciplinarne i interdisciplinarne studije o nadziranju propustile istražiti promjene u središnjoj i istočnoj Europi, autor nastoji popuniti ovu prazninu te prikazuje neke ekvivalente nadzornim studijama u kontekstu teorija društvene kontrole u regiji. Istražujući privatizaciju nadziranja i procvat zaštitarske industrije, Završnik navodi razlike u državama obuhvaćenim istraživanjem i zaključuje kako je došlo do pojave masovnog nadziranja građana u ime zaštite istih onih prava i sloboda zbog čijeg se priznavanja razračunalo sa socijalizmom.

U tranzicijskom razdoblju prijelaza iz socijalizma u demokratski uređene države, jedna od primarnih zadaća bila je reorganizacija policije u skladu s idejama demokratske politike. Gorkič tako pokazuje kako se rad policije i njezino ustrojstvo trebalo uskladiti s idejom služenja civilnom društvu, transparentnosti, odgovornosti, cjelovitog upravljanja, relativne autonomije i

profesionalnosti. Zanimljivo je da su pred zemlje u regiji ovakve zahtjeve postavljale zapadne europske države, dok se u isto vrijeme u tim državama prednost nad spomenutim idejama davala učinkovitoj borbi protiv kriminaliteta. Daljnji slijed događaja pokazuje kako su zemlje iz regije stoga prihvatile organizacijske mjere u borbi protiv organiziranog kriminaliteta i osigurale posebne mjere u okviru prikrivene istrage. Ispostavilo se kako iste one metode i ovlasti koje se sada koriste u borbi protiv organiziranog kriminaliteta uvelike odgovaraju metodama koje su se u prošlosti primjenjivale kako bi se sačuvao „totalitaran“ socijalistički režim. Takve mjere i ovlasti općenito su i bez iznimaka prihvaćene i sprovedene u svim zemljama obuhvaćenim istraživanjem.

Istražujući kretanje kriminaliteta i učestalost u izricanju kazne zatvora, Lévaj u svom radu ukazuje na zanimljiv fenomen. Pokazalo se kako s jedne strane u zemljama regije dolazi do povećanja stopa kriminaliteta u razdoblju tranzicije, no s druge, do omekšavanja penalnih politika opadanjem broja izrečenih kazni zatvora. Trend smanjenja kazni zatvora učinjen je kako bi se ostvarila zaštita ljudskih prava što je neminovno dovelo do zaokreta u politici kažnjavanja u smjeru njezine humanizacije i racionalizacije. No, potkraj tisućljeća dolazi do promjene u penalnoj politici. Unatoč tome što su se stope

kriminaliteta ustalile, novim reformama udovoljava se zahtjevima javnosti za strožim kažnjavanjem i uvode drakonske kazne, doživotna kazna zatvora ili sankcioniranje po modelu „tri udarca“ /*“three strikes sentencing.”* Istražujući uzroke ovakvog nenadanog preokreta, autor jasno pokazuje kako uočena situacija nije nasljeđe socijalističkog režima već posljedica međusobnog utjecaja političkih i društvenih promjena u odnosu na fenomenološko kretanje kriminaliteta i institucije njegove kontrole. Naime, politički sustav je primarno ishodište kreiranja reakcija na kriminalitet, pa tako i penalne politike, i to ne samo u Mađarskoj već u određenom stupnju i svim zemljama iz regije.

Cejp i Scheinost navode kako je gospodarski i organizirani kriminalitet postojao i u socijalističkom razdoblju u zemljama iz istraživanja, no činjenica je kako je ova posebna vrsta kriminaliteta dosegla najviše stope upravo u zadnjih dvadeset godina. Neki od uzroka koji su doveli do ovakvog fenomenološkog vrha leže u ishitrenoj privatizaciji državnog vlasništva, redistribuciji i novom akumuliranju kapitala i ubrzanom formiranju tržišne ekonomije. U zemljama zapadne Europe ovakvi postupci trajali su desetljećima, ako ne i stoljećima, dok se u novonastalim demokracijama preobrazba završila u roku od deset, dvadeset godina.

Na primjeru Češke, autori pokazuju kako su opisanu situaciju uvelike iskoristile domaće i strane kriminalne grupe i kako je tomu pogodovala i neprimjerena zakonska regulativa koja je zaostajala za stvarnom slikom kriminaliteta. U svojim zaključcima autori ističu kako je realno za očekivati daljnje pogoršanje opisanog zbog trenutne financijske i ekonomske krize.

U svome radu Grozdanić i Martinović istražuju razloge zbog kojih je korupcija uvelike prisutna u tranzicijskim zemljama. Autori se okreću analizi nedostataka i lošeg funkcioniranja post-socijalističkih društava, pa tako izostanku demokratske tradicije, raspadu starih institucija i vrijednosti, kao i ekonomije nakon 1989. godine, rapidnom uvozu novih institucija i velike distribucija kapitala iz državnog u privatni sektor. U nastojanju da prikažu sliku korupcije u zemljama istraživanja, autori prvo istražuju opća definicijska obilježja korupcije u zemljama iz regije i posebno ističu kako je na nastanak korupcije utjecao razoran učinak balkanskog rata na ekonomiju u zemljama bivše Jugoslavije. Polazeći od teze kako su različite povijesne okolnosti utjecale na nastanak korupcije u svakoj od navedenih zemalja, autori se okreću detaljnoj analizi korupcije u Hrvatskoj. Osim što upućuju kritiku na zamah koji je korupcija poprimila u ovoj zemlji, isto tako i ističu i pozitivne pomake u nastojanju da

se ova bolest društva umanjiti. Primjerice, kazneni postupci pokrenuti protiv bivšeg predsjednika vlade zbog počinjenja koruptivnih kaznenih djela dobra su naznaka kako je politika suzbijanja korupcije krenula u novome smjeru.

Zemljopisni položaj zemalja istraživanja kao i novonastale društvene okolnosti koje je dovelo razdoblje tranzicije jedan su od glavnih uzroka iskakanja trgovanja ljudima kao ključnog problema kriminaliteta koji se nije smatrao toliko bitnim u vrijeme socijalizma. U svom radu Nikolić-Ristanović okreće se istraživanju počinitelja ovog kaznenog djela budući da se kriminolozi u velikoj većini prvenstveno bave žrtvama trgovanja ljudima. Ljudima i dalje trguju prvenstveno muškarci, no uočeni su i slučajevi u kojima su počinitelji žene. Veliku zabrinutost uzrokuje činjenica kako djecom trguju najčešće njihovi roditelji. Ovo kazneno djelo se čini u grupama koje egzistiraju u različitim formacijama i u različitom ustroju, a počinitelji u njima imaju različite uloge. U zasebnom dijelu rada, autorica detaljno analizira trgovanje ljudima u Srbiji i upozorava na činjenicu kako praksa pokazuje da u fenomenu trgovanja ljudima Srbija zauzima položaj tranzicijske zemlje. Istražujući ovu kriminalnu aktivnost, autorica posebice posvećuje pozornost njezinim pojavnim oblicima, počiniteljima i njihovom

kažnjivom ponašanju, utjecaju rata, ali i vođenju kaznenog postupka, konkretnije njegovoj uspješnosti u procesuiranju počinitelja zbog trgovanja ljudima.

Tranzicijske društvene promjene odrazile su se i na maloljetničku delinkvenciju i usvojene politike njezinog suzbijanja. Sijerčić-Čolić istržuje uzroke, posljedice i trendove ove povezanosti i dovodi ih u kontekst zakonodavnih intervencija u maloljetničkom kaznenom pravu u središnjim i istočno europskim zemljama. Unatoč tomu što statistike pokazuju kako je maloljetnički kriminal u opadanju, autorica upozorava kako se u regiji vode razgovori o recidivizmu maloljetnih počinitelja, nastavku kriminalne aktivnosti u punoljetstvu, činjenju kaznenih djela u grupi i činjenju najtežih kaznenih djela s elementima nasilja. Takvi diskursi za sobom povlače dvojbu treba li se represivnijim mehanizmima djelovati spram maloljetnih počinitelja. U nastojanju da odgovori na uočena pitanja, autorica upozorava kako je maloljetničko kazneno pravo izraz posebnog pravnog i kulturološkog nasljeđa zemalja iz središnje i istočne Europe što se očituje u dobi kaznenopravne odgovornosti maloljetnika, postupanju u najboljem interesu djeteta i nastojanju da se kaznenopravnim sadržajima mladoj osobi pruži pomoć, poticaj, rehabilitacija i reintegracija uz predominantno izricanje

alternativnih mjera i iznimno sankcioniranje u svrhu kažnjavanja.

U nastojanju da odgovori na pitanje što nam je donijela tranzicija, značajan uspjeh ili povijesnu regresiju, Kaduč ispituje značenje pojma tranzicije, karakteristika koje režim mora imati kako bi se smatrao „totalitarnim“, koncepta slobode u postsocijalističkim zemljama, „postmodernizacije“ i utjecaj kriminaliteta na duboke društvene promjene. Autor zaključuje kako je tranzicija predstavljala samo korak od pogubne krize u (lokalnom) socijalizmu do strukturne krize u (globalnoj) kapitalističkoj ekonomiji. Do ovakvih zaključaka autor dolazi analizom pojava kao što je normalizacija korupcije, organiziran klijentelizam, fragmentacija društva, raspadanje solidarnosti, nestanak socijalne države i rast nejednakosti građana. Autor prihvaća tezu kako se socijalistički sustavi koji postoje u stvarnosti mogu nazvati diktatorijatom birokracije i politički autoritarnim režimima. Njegova kritika upućena je nazivu „totalitarnog“ socijalizma zbog toga što je takav sustav uspio stvoriti depolitiziranu vanjsku poslušnost građana, dok su kapitalističke elite u zapadnim demokracijama u mnogome uspješnije u zadržavanju klasnih pravila putem anonimnih i nevidljivih snaga tržišta i ideološki usklađenog aparata medija. Stoga se i zemlje iz kruga starih demokracija

također mogu nazvati totalitarnim. Utor zaključuje kako je „kraljevstvo slobode“ reducirano radi „kraljevstva potreba“ i kako se tranzicija ne može smatrati „oslobađanjem“ ili „emancipacijom“. Autorova analiza kriminaliteta u zemljama iz regije upozorava na oblike predatorskih, prijevarnih i koruptivnih kriminalnih aktivnosti koje su prema moralnim standardima većine građana prihvaćeni kao normalni načini akumuliranja kapitala, bogatstva i prestiža, iako zapravo predstavljaju oblike „strukturnog nasilja“. Isto tako uočeno je kako ova kaznena djela čine osobe na visokim položajima u najvišim strukturama društva i kako je time probijena tradicionalna podjela počinitelja kaznenih djela. Autor

ovime ne daje samo kritiku nastanka zemalja središnje i istočne Europe, već i zapadnih demokracija koje su ih vodile u razdoblju društvenih i političkih promjena.

Istaknutim sadržajem radova znanstvena studija „Kriminalitet i tranzicija u središnjoj i istočnoj Europi“ pruža jedan novi pogled na isprepletenost tranzicije i kriminaliteta i predstavlja prvoklasno štivo za kriminologe, praktičare i teoretičare kaznenog prava, ali i svakog onog tko želi produbiti svoje spoznaje o ovom burovitom razdoblju nedavne prošlosti tranzicijskih zemalja i rasvijetliti neke od malignih pojavnosti u društvu s kojima se ove zemlje i danas bore.

*Dr. sc. Dalida Rittossa*